

Українська Академія Історії Медицини

**СХОЛАСТИКА ТА МЕДИЧНІ
ФАКУЛЬТЕТИ СЕРЕДНЬОВІЧНИХ
УНІВЕРСИТЕТІВ**

**Доктор мед. наук, професор, Президент Української Академії
Історії Медицини А.А. Опарін**

Філософією наукової та викладацької діяльності середньовічних університетів Європи була схоластика. Слово «схоластика» має походження від латинського schola. Від цього до нас дійшли похідні: scholasticus «шкільний, навчальний».

Першими назву схоластів отримали вчителі, які були викладачами у школі при дворі імператора Карла Великого (768-814). Пізніше слово scholasticus, вживане як іменник, додавали спочатку до вчителів однієї або декількох наук, які викладали в монастирських школах, а також до вчителів богослов'я. З часом його було віднесено до всіх, хто займався науками.

Схоластика та середньовічна церква

Схоластика – система викладання в середньовічних університетах, покликана забезпечити панування середньовічної папської церкви шляхом обґрунтування всіх її небіблейських навчань, положень та домагань [Сперанський. Відьми та відомство. З історії боротьби церкви з єретичними рухами XV-XVII ст., с. 150-151].

За висловом проф. Д. Робертсона, метою схоластів було доводити, як вічні істини - вчення церкви та її догмати [Робертсон Д., Герцог І. Історія християнської церкви. У 2 т. - СПб: Вид. І.Л. Тузова, 1891. – Т.2, с. 198]. Це стало необхідним, тому, що у християнські вчення ще за часів римського імператора Костянтина Великого (306 – 337) християнство стало панівною релігією імперії. Створений ним новий державний устрій, основою якого була абсолютна влада імператора, перетворила християнське вірування у державну церкву. Завдяки чому язичницькі вірування, догмати та уявлення намагались поєднати із християнством.

Наслідком чого стало те, що державній церкві було необхідно обґрунтувати язичницькі вчення, які було введено до християнства. Інструментом чого стало язичницька філософія, за допомогою якої схоласти мали це робити. Так з допомогою язичницької філософії, за визначенням проф. Н.В. Сперанського, стали доводити перебування у християнстві язичницьких вірувань і догматів [Сперанський Н.В. Відьми та відомство. З історії боротьби церкви з єретичними рухами. XV-XVII ст. - М.: Ленанд, 2016. - С. 150-151].

Схоласти виходили з аксіоми про те, що істина виключно ґрунтується на авторитеті церкви та Церковного Предання!

[Робертсон Д., Герцог І. Історія християнської церкви. У 2 т. - СПб: Вид. І.Л. Тузова, 1891. – Т.2, с. 198]. Окремо підкреслимо, саме на авторитеті церкви і переказу, а не на Святому Письмі, Біблії. І це не випадково, бо довести за допомогою Біблії впровадження в християнське вчення відверто язичницьких положень, філософій та обрядів було звичайно ж неможливо!

Схоласт немає права вільно мислити, аналізувати.

Перед ним лише стоїть завдання обґрунтувати прийнятий церковний догмат, не вдаючись у те, наскільки він радить Біблії та християнському вченню взагалі. Вони мають права навіть розвивати сам догмат. За думкою проф. Г. Гезера, це була хитросплетена логіка за допомогою якої обґрунтовувалося церковне середньовічне вчення [Гезер. Основи історії медицини. Указ. соч., с. 156].

Суттю схоластики був дедуктивний метод пізнання світу. Відомо що дедукція є методом переходу від знання загальних закономірностей об'єкту дослідження до окремого його прояву (аналіз понять). Відповідно, аналіз існуючих знань, їх комбінація та узагальнення дають знання про окремі предмети та факти. [Мейнер-Штейнег, Зудгоф. Указ. соч., с. 230].

Такими непорушними знаннями про навколишній світ і медицину, зокрема, прийнятими в Середньовічній церкві, а значить і в науці, яка знаходилася під повним контролем церкви, були праці авторитетів Аристотеля, Платона і Галена. Таким чином, нічого відкрити нового, що виходить за рамки робіт цих вчених давнини, було неможливо в принципі! Саме у посиланнях на авторитети, а не у спостереженнях вбачають у Середньовічній медичній науці докази всього. Більше того, сам спосіб доказів завдяки авторитетам набуває характеру істини [Мейнер-Штейнег, Зудгоф. Указ. соч., с. 230, 231].

Філософія схоластів
відкидала саму можливість
існування індуктивного
принципу пізнання від
окремого до загального.

Вчення Євангелія	Вчення схоластів
1. Є Єдиний Бог	1. Є Бог і святі
2. Не вклоняйся жодному зображенню	2. Поклоніння іконам та статуям, чисельні атрибути та частини тіл
3. Прощає лише Бог. Посередник між Богом і людьми Один – Ісус Христос	3. Прощення через священників, як посередників між Богом та людьми
4. Прощення Бог дає безкоштовно	4. Людина рятується добрими справами і за сповідь треба платити
5. День Господній – субота	5. День Господній – перший день тижня – неділя
6. Душа не безсмертна	6. Душа безсмертна
7. Богинь немає	7. Культ діви Марії
8. Кесареві кесарево, а Богові Боговому	8. Державна церква (папізм)
9. Головне у християнстві – зміна характеру людини	9. Головне – суворо виконувати релігійні обряди

ОСНОВНІ НАПРАВЛЕННЯ СХОЛАСТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

– **Реалізм.** В основі реалізму лежав принцип філософії Платона, згідно з яким універсали (або ідеї), наприклад, істина, краса існують незалежно від індивідуальних вчинків людини. Наприклад, злий вчинок - це тінь, відбиток справжнього зла, що існує реально незалежно від цього діяння. У зв'язку з цим Платон закликав ґрунтовно досліджувати глибинні реальності, що існують у нашому світі. Тому один із засновників реалізму Ансельм Кентерберійський говорив: «Вірю, щоб знати».

Відповідно до цього погляду, наприклад, буття Бога доводилося наступним космологічним методом. А саме: людина у житті користується багатьма благами, що є відбитком одвічного Всевишнього блага, тобто Бога. Або, буття Бога доводилося дедуктивним методом, який говорив про те, що раз у свідомості кожної людини є уявлення про досконалу вищу істоту, то має бути і сама реальність, яку вона відображає [Робертсон Д., Герцог І. Історія християнської церкви. У 2 т. – СПб.: Изд. І.Л. Тузова, 1891. – Т.2, с. 240, 241].

– Помірний реалізм. У основі поміркованого реалізму лежала філософія Аристотеля, який говорив, що універсалії (ідеї) існують не окремо від індивідуальних речей, а їх свідомості. Згідно з цим вченням реальність спочатку існувала у свідомості Бога, а потім у свідомості людини. Так, у розумінні поміркованих реалістів жертва Христа була принесена не для того, щоб спокутувати гріх, а для того, щоб вразити людей любов'ю Бога і морально вплинути на них. Виходячи з цього, Фомою Аквінським було розроблено вчення, що церковне обряд є джерелом благодаті. «Таїнства спричиняють низведення благодаті» [Робертсон Д., Герцог І. Історія християнської церкви. У 2 т. – СПб.: Изд. І.Л. Тузова, 1891. – Т.2, с. 240]. Як ще зазначає проф. Д. Робертсон: «таїнства діють так, що благодать повідомляється сприймаючим через саму пропозицію та сприйняття обряду, отже крім зовнішньої ознаки від того, хто сприймає, не вимагалось ніякого доброго внутрішнього руху» [Робертсон Д., Герцог І. Історія християнської церкви. У 2 т. – СПб.: Изд. І.Л. Тузова, 1891. – Т.2, с. 241].

Тобто, приміром, неважливо, сповідав свій гріх людина чи ні, чи виправив свої помилки, саме по собі незалежно це все це таїнство причастя звільняє його від гріхів. І, у свою чергу, навіть виправивши свій гріх і покаявшись, людина, не отримавши від церкви причастя, не могла ні на що розраховувати. Це вчення дуже зміцнювало авторитет і владу середньовічної церкви, без якої отримати виправдання та порятунок ставало неможливим.

Ідеї реалізму ставили першому плані організацію, але в другий - людини. Прибічники поміркованого реалізму стверджували «виходячи з надприродної ідеї християнського спокутування, що лежала поза сферою людського розуму, церква була необхідною посередницькою інстанцією між божеством і людським розумом» [Ейкен. Указ. соч., с. 540]. Саме це й потрібне було середньовічній папській церкві для обґрунтування свого авторитету. І це філософія поміркованого реалізму вела до встановлення світодержавної влади церкви. Уявлення про останню, як джерело будь-якої істини, було кінцевою метою середньовічного філософського умогляду» [Ейкен. Указ. соч., с. 541].

– **Номіналізм.** В основі номіналізму лежав принцип, що універсалії (ідеї) існують після створення речей і не мають об'єктивного існування поза свідомістю. Наприклад, чесність – це просто узагальнена ідея, яку людина витягує з поняття чесності зараз. Номіналісти говорили, що треба просто вірити без участі свідомості, тому що все одно довести біблійні одкровення раціонально не можна. Номіналісти чітко розділяли сферу наукової істини та сферу богословської істини, що призвело, зрештою, до протиставлення науки та віри взагалі.

На відміну від реалізму, номіналізм на перше місце ставив людину. І тому результатом номіналізму став, з одного боку, Ренесанс, який проголосив незалежність людини і можливість побудови без Бога щасливого суспільства на землі, що виродився потім у матеріалізм, а з іншого - містицизм, який стверджував, що людина може потрапити прямо в присутність Бога.

Види вчення Характеристика	Реалізм	Помірний реалізм	Номіналізм
Представники	Анзельм Кентерберійський (1033-1109), Петро Ломбардський (1100-1160)	Абеляр (1079-1142), Альберт Великий (1193-1280), Хома Аквінський (1225-1274)	Вільям Оккамський (1285-1347), Роджер Бекон (1214-1292)
Відносини між розумом та вірою	Вірю, щоб знати	Знаю, щоб вірити	Вірю, незалежно від знання
Існування ідей (універсалій)	Поява універсалій до речей	Універсалії у речах	Універсалії після речей
Послідовники	Євангельські церкви	Католицька церква	Представники Ренесансу

Примітно, що у Західній Європі до 1050 року панував реалізм, з 1150 до 1300 рр. помірний реалізм, а після 1300 р. номіналізм, що добре ілюструє поступову і послідовну секуляризацію державної церкви, що відступила від принципів Євангелія [Ейкен. Указ. соч., с. 533].

**СХОЛАСТИЧНІ
ПРИНЦИПИ
ВИКЛАДАННЯ НА
МЕДИЧНИХ
ФАКУЛЬТЕТАХ
СЕРЕДНЬОВІЧНИХ
УНІВЕРСИТЕТІВ**

– **Завчання напам'ять праць Платона, Аристотеля, Галена та інших древніх авторів.** «Офіційна університетська медицина зводилася до вивчення текстів та словесних диспутів, у ній не було місця клінічного спостереження та розуміння процесів, що відбуваються в організмі людини. Тісно пов'язана з богослов'ям у галузі «теорії», а на практиці, що обмежується застосуванням проносних, клізм та кровопускань, медицина була, як правило, безсила допомогти хворому» [Грибанов Е.Д. Медицина в символи та емблеми. – М.: Медицина, 1990. – С. 139].

– **Просте цитування праць древніх авторів.**

Словами диспути ведуться,

Зі слів системи створюються,

Словам повинні ви довіряти,

У словах не можна ні іоти змінювати ... ». Один із видатних поетів середньовіччя Петрарка писав: «Я ненавиджу пустомелів, які, будучи не стільки озброєні, скільки навантажені й обплутані жалюгідною схоластиком, вміють лише тріщати, але не лікувати, від чого вони просто не терпітимуть здорових і смертельно небезпечні для хворих» [Історія медицини: Матеріали до курсу історії медицини / Под ред. Б.Д. Петрова: Т. 1. - М.: Медгіз, 1954. - С. 141];

- **Відсутність практичних занять та заборони вираження особистих думок або проведення дискусій.** Галілео Галілей повідомляв про одного схоласта-філософа, який, перебуваючи біля анатома, що препарував тварину, і бачачи, що нерви виходять з мозку, а не з серця, як вчив Аристотель, сказав: «Ви мені показали все це так ясно і відчутно, що якби текст Аристотеля не говорив протилежного, а там прямо сказано, що нерви зароджуються в серці, то необхідно було б визнати це істиною »[Галілео Галілей. Діалог про дві найголовніші системи світу. – М., 1948. – С. 92];
- **Суворі заборони на розтин тіл та проведення будь-яких дослідів;**
- **Навчання принципів обрання пацієнтів.**

Середньовічні професори дають пораду студентам (медична школа у Монпельє, Франція, XIV ст.)

- «Якщо ти, аналізуючи сечу, не знаходиш у ній нічого особливого, то визнач хворобу як обструкцію (засмічення) печінки, але якщо хворий скаже, що він страждає на головні болі, то заперечи йому, що і в цьому винна печінка. Взагалі, користуйся якомога частіше словом «обструкція», тому що воно не зрозуміле хворому, а це саме і важливо. Він ніколи не повинен розуміти, що говорить лікар».

Особливо ж стійте на варті і будьте пильні, щоб профан не проник у таємницю вашого мистецтва. Недоступність, як і пишна зовнішність, підвищує винагороду лікаря, приносить дари без числа. Скромна зовнішність приносить і менший дохід — хіба один порожній подяки». [Грибанов Е.Д. Медицина в символи та емблеми. — М.: Медицина, 1990. — С. 145].

«Коли лікар залишає хворого, то повинен запевнити його, що він неодмінно одужає; оточуючим треба сказати, що хвороба дуже тяжка. Бо якщо пацієнт одужає, слава лікаря ще більше збільшиться, якщо ж хворий помре, то люди скажуть, що лікар передбачив правильний результат». [Гезер. Основи історії медицини. Указ. соч., с. 151].

**Середньовічні
університети та
середньовічна церковна
схоластика**

Середньовічні університети та церква

- Папа відкривав більшість середньовічних університетів, коли зрозуміли, що процес освіти не стримати. Без папської грамоти університет існувати було [Суворов. Середньовічні університети, с. 99];
- Університет у Тулузі та Гейдельберзі були прямо засновані папами для боротьби з «ерессю» [Суворов. Середньовічні університети, с. 62, 96-97];
- Навіть королі та імператори просять у папи дозвіл на відкриття університетів (Карл IV на відкриття Празького, Казимир Польський – Краківського, Владислав – Угорського) [Суворов. Середньовічні університети, с. 69];

Середньовічні університети та церква

- Керівництво університетів складали священики. «За рідкісними винятками викладачі на факультетах були священиками, а якщо вони були мирянами, але неодруженими. Папа Іван XXII в 1331 дозволив одруженому чоловіку викладати медицину в Парижі, але це було винятком з правил. Тільки в 1452 р. вимога безшлюбності була скасована на медичному факультеті в Парижі, і тільки в 1479 - в Гейдельберзі» [Шафф. Історія християнської церкви, т.5, с. 343];
- Програма університетів затверджувалася церквою. Навчальні програми занять затверджували папські легати [Шафф. Історія християнської церкви, т.5, с. 343]. Так, «папа Олександр IV у посланні до Паризькому університету писав, що теологія править іншими науками, як їхня пані, а вони йдуть за нею, як її служниці» [Шафф. Історія християнської церкви, т.5, с. 340], викладачі мали приносити присягу, що вони у своїх лекціях суворо дотримуватимуться догматів папства [Верхратський. Історія медицини, с. 64];
- Висловлювання нових ідей призводило до спалення їхніх проповідників;

Середньовічні університети та церква

- **Більшість університетів перебувало спочатку у віданні ордена Домініканців, та був Єзуїтів, тобто. орденів, які керують Інквізицією.**

«Домініканці вимагали надання їм найсуворішого нагляду над усією освітою. Вони прибирали до своїх рук навчання богослов'я та схоластиці і не допускали жодного «вільнодумства». Їхня діяльність у Монпельє та Парижі, Кельні та Празі, Болоньї та Падуї, Саламанці та Оксфорді користувалася винятковою увагою Риму. Боротьба домініканців з нововведеннями у справі постановки освіти вихвалялася папством як найбільша чеснота істинно відданих синів церкви. З домініканських шкіл вийшло чимало відомих інквізиторів; ще більшою мірою орден був постачальником нижчого та середнього персоналу інквізиційних судилищ» [Лозинський. Історія папства, с. 130].

Університети, схоластика та інквізиція

- Університети схвалювали та обґрунтовували застосування тортур [Сперанський, с., 21].
- Інквізитори були богословами та мали докторські ступені від університетів [Сперанський. Відьми та відомство. З історії боротьби церкви з єретичними рухами XV-XVII ст., с. 152].
- Автори зловісного «Молота відьом» домініканці Шпренгер та Інститор були професорами університету [Сперанський, с., 150-151].

**Базові схоластичні
принципи викладання
у Середньовічних
університетах**

1. Середньовічна медицина та вчення середньовічної церковної схоластики про хворобу.

Перше - хвороба, як покарання Бога за гріхи людей або випробування, що посилається Ним.

Друге - хвороба, як одержимість злими силами.

Третє, - хвороба, як наслідок несприятливого розташування зірок, пристріту, родових прокльонів.

2. Середньовічна медицина та вчення середньовічної церковної схоластики про освіту;

3. Середньовічна медицина та вчення середньовічної церковної схоластики про душу:

Тіло гріховне, його треба всіляко убивати;

Душа в крові – значить кров проливати не можна (заборона хірургії).

Університети, як розсадники забобонів

В університетах докладно викладалося вчення про відьом та інші забобони. Університети надали всьому цьому мракобісся наукову основу за допомогою експериментів у катівнях та роздумів у чернечій келії [Сперанський. З. 143, 148, 150].

Університети, як розсадники забобонів

- Толедський університет (Іспанія) був одним із центрів викладання астрології, некромантії та геомантії. Тут викладалася техніка ворожіння за допомогою дзеркал, мечів, вогню та свинцю, мертвих голів, снотлумачення, рецепти приготування любовних напоїв, формули наговорів.
- Усе це передавалося потім у монастирські школи, звідки поширювалося на всі кутки Європи [Сперанський. Відьми та відомство. З історії боротьби церкви з еретичними рухами XV-XVII ст., с. 101-102].

Відношення університетів до Біблії

Папські богослови вчили, що Біблії недостатньо у справі церковного вчення і що взагалі важко для правильного розуміння [Сперанський, с.182-183].

Таким чином, статика у розвитку медичних факультетів середньовічних університетів була зумовлена пануванням середньовічної церковної схоластики та її небіблійних догматів, які з одного боку унеможливлювали розвиток науки у принципі, а з іншого заміняли саме поняття науки грубими забобонами.

ПОСТСКРИПТУМ ВІДРОДЖЕННЯ СХОЛАСТИКИ?

ВІДРОДЖЕННЯ СХОЛАСТИКИ?

- Протоколи лікування та діагностики, що не враховують індивідуальні особливості хворого, перебіг його хвороби, наявність коморбідної патології;
- Протоколи діагностики та лікування, що позбавляють лікаря права індивідуального підходу до лікування пацієнтів;
- Зменшення занять «біля ліжка хворого» в обмін на манікени, симулятивного пацієнта;

ВІДРОДЖЕННЯ СХОЛАСТИКИ?

- Замість клінічного мислення – штучний інтелект;
- Фармацевтичні дослідження «приречені на успіх» з погляду дедуктивного методу;
- Наукові дослідження, що відповідають новим теоріям та догмам;
- Нівелювання індивідуальності викладача та вченого;
- Замість іспитів – тести.

ВІДРОДЖЕННЯ СХОЛАСТИКИ?

- Вхідження містичної медицини в наукову медицину та систему викладання (гомеопатія, екстрасенсорика, біоенергетика, народна медицина, гороскопи, пристрій тощо);
- Зростання документації, звітності дублюючої одна одну;
- Підвищення вимог до показників наукової діяльності (сотні написаних статей);

**ДЯКУЮ
ЗА УВАГУ!**

